

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т.Рильського АН України

На правах рукопису

СОПОЛИГА
Мирослав Дмитрович

НАРОДНЕ БУДІВНИЦТВО УКРАЇНЦІВ ПРЯЦІВЩИНИ
/житлові та господарські споруди/

07.00.07 - етнологія /етнографія/

ДИСЕРТАЦІЯ
у формі наукової доповіді на здобуття вченого ступеня
доктора історичних наук

Київ - 1993

Офіційні опоненти: доктор історичних наук
Гошко Юрій Григорович,
доктор історичних наук
Горленко Володимир Федорович,
доктор історичних наук
Титов Віктор Степанович

Провідна організація - Інститут етнографії та фольклору
АН Республіки Молдова

Захист відбудеться "3" травня 1993 р. о 14 годині
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д.016.36.01 на
вдодбуття вченого ступеня доктора наук при Інституті мистецтво-
знавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського
АН України /252001, Київ - І, вул.М.Грушевського, 4/.

З дисертацією у формі наукової доповіді та роботами
дисертанта можна познайомитися у бібліотеці Інституту
мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського
АН України.

Наукова доповідь розіслана "1" травня 1993 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук Микитенко О.О.Микитенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В рамках етнографічних досліджень народне будівництво займає одне з чільних місць. Інтерес до цієї ділянки народної культури викликаний перш за все широкими можливостями використання багатобікового та надзвичайно багатогранного досвіду в сучасній практиці. Модерне житлобудівництво завжди збагачувалося і збагачується за рахунок народних традицій. Сьогодні можна навести цілий ряд прикладів трансформації найрізноманітніших елементів народного будівництва в сучасній культурі побуту.

Однак коло зацікавлень етнографії в цьому відношенні набагато ширше. Крім цих суто практичних завдань, її цікавить традиційне будівництво як один з найвиразніших проявів народної творчості, як складова частина традиційно-побутової культури, яка несе певне етнічне навантаження, виконує конкретні етнічні функції. Отже, дослідження народного будівництва в етнографічному плані дає вагомий матеріал для розв'язання багатьох етнічних проблем.

Народне будівництво українців Східної Словаччини розвивалося в дуже специфічних умовах, зокрема, в тісному взаємозв'язку з архітектурою інших сусідніх народів: словаків, поляків, угорців, німців і т.д. Подібні життєві умови та безпосереднє сусідство поодиноких етнографічних груп безперечно відпочатані й у пам'ятках народного будівництва цього карпатського регіону. Народні будівельні традиції тут відзначаються багатством етнічних регіональних форм. Вивчення їх є основою для проведення порівняльних досліджень та виявлення етнокультурних зв'язків. Відомості про народне будівництво з даної території будуть поважним вкладом у пізнання розвитку культури не тільки українців, але й інших народів.

Для студій народного будівництва наведеної області аж до останнього часу існують досить сприятливі умови, особливо щодо кількості збережених пам'яток, які тут побутують з нозими атрибутами життєвого середовища. Завдяки тому є тут хороші можли-

вості для їх порівняльного вивчення й у такому плані. Аж до останніх днів тут збереглися найосновніші типи горизонтально-го планування слов'янського житла, поодинокі архаїчні ступені розвитку печей, найрізноманітніші види будівельних конструкцій та технік і т.п., а стародавні русинсько-українські греко-католицькі чи православні дерев'яні церкви – це перлини народної культури світового значення.

Отже, не диво, що дана область вже скоріше привертала увагу різних дослідників, науковців, письменників, художників та інших любителів і шанувальників народної культури. Все-таки ми змушені констатувати, що дослідження житлових та господарських споруд тут довго залишалося боком. Інтерес дослідників у минулому зосереджувався передусім на пам'ятках культового характеру, фольклорних та різних духовних проявах народу.

З усього цього випливає важливість та актуальність комплексного вивчення пам'яток народного будівництва, які нам представляють:

- історичний документ про високий рівень матеріальної та духовної культури простого народу;
- документ про спосіб життя та соціально-економічне становище наших предків;
- джерело пізнання етнічної історії та культурно-історичних міжетнічних відносин;
- дуже цінне джерело пізнання для подальшого розвитку культури та, зокрема, джерело інспірації сучасних архітекторів;
- визначний чинник у процесі виховання молоді генерації в сфері національної гордості, емоцій та естетичних почуттів тощо.

Об'єктом даного дослідження є народне будівництво русинів-українців Пряшівщини, тобто етнографічний аналіз цих пам'яток в усіх її проявах та традиційних формах. Наша увага зосереджується передусім на основних селянських формах народного житла й господарських будівель. В праці слідкуємо усі головні етапи розвитку народного помешкання від найстарших часів аж до періоду заникку її традиційного характеру. Окремі явища житлової культури трактуємо у тісному зв'язку з повсякденним життям людини,

характером її занять та цілковитим навколишнім середовищем. Хронологічні рамки дослідження охоплюють передусім кінець ХІХ – початок ХХ ст., тобто період, коли традиційне народне будівництво внаслідок інтенсивного напівнатурального господарства заввало вершина свого розвитку. Однак для встановлення генезису окремих явищ та висвітлення інших питань користуємося й старшими історичними чи археологічними матеріалами.

Головною метою та завданням дослідження є в згоді із сучасними вимогами етнографічної науки подати цілковиту картину розвитку народного будівництва українців Пряшівщини. Нашим завданням є на основі науково-критичного аналізу попереднього доробку та на підставі матеріалів власних польових досліджень:

- розкрити історико-етнографічний характер народного будівництва в усіх його традиційних формах;
- прослідкувати географічне розповсюдження поодиноких будівельних та інших проявів та на їх основі створити об'єктивну картину народної житлово-побутової культури населення досліджуваної області;
- розаналізувати поодинокі явища в ширшому територіальному контексті та встановити їх місце в рамках міжетнічних взаємозв'язків, зокрема, з точки зору українсько-словацьких та українсько-польських відносин;
- на основі матеріалу про народне будівництво проаналізувати культурні взаємовідносини тутешніх українців та українців суміжних галицьких і захарпатських областей;
- виявити основні детермінанти характеру народної архітектури в обстежуваній області;
- встановити деякі специфічні особливості народного будівництва русинів-українців Пряшівщини;
- проаналізувати пам'ятки народного будівництва досліджуваного регіону з аспекту етномузеології та їх збереження для майбутніх поколінь.

Методика дослідження. При розв'язанні поставлених завдань послужили передусім власні польові дослідження. Основний матеріал, на який спираємось у роботі, був зібраний в 1967-1992 ро-

ках в рамках науково-дослідницької діяльності Свидницького музею української культури та у зв'язку з реалізацією побудови етнографічної експозиції просто неба при згаданому музеї. В часі експедиції ми відвідали усі українські, а також багато словацьких сіл Східної Словаччини.

Для рішення поставлених завдань найчастіше використовуємо історико-порівняльний метод. Отже, в рамках можливостей стараємося конфронтувати зібраний матеріал із старшими дасьмовими, історичними, археологічними, іконографічними та іншими документами.

При класифікації, оцінці та інтерпретації нагромадженого матеріалу керуємось передусім аналітично-компаративними та картографічними методами, які нам уможливили створити уяву про географічне поширення декотрих будівельних та інших проявів.

При вивченні інтеретнічних взаємозв'язків у багатьох випадках нам послужили й загальновідомі методи лінгвістики. Народну будівельну термінологію вживаємо у роботі також через значну варіаційність української та словацької літературної етнографічної житлово-побутової термінології. При нашому намагаччі якнайкраще вивітлити функціонування народного житла та інших питань побуту ми частково застосували й соціологічний та статистичний методи.

Стан наукового вивчення проблеми. Спеціальні етнографічні, хоч і дуже фрагментарні, дослідження в даній області починаються вже в перших десятиріччях XIX ст. Вони пов'язані з іменем основоположника словацької етнографії Я.Чапловича, з яким дуже тісно співпрацював І.Фогараші-Бережанян. В 40-50 роках XIX ст. певний науковий інтерес до проблематики Угорської Русі був зумовлений також політичними причинами /намаганням різних держав утримати чи поширити в даній області сферу свого впливу і т.п./. З цього періоду відомі дослідження І.Срезневського, М.Попова, Г.Де-Воллана, Г.Бідерманна, Е.Яноти, О.Торонського, В.Поля, І.Коперяцького, О.Кольберга та інших. Цінні етнографічні матеріали в той же час збирали члени "Руської трійці" І.Вагилевич, Я.Головацький, а також відомі народні будителі угорських русинів О.Духнович і О.Павлович. Правда, загальне зацікавлення наведених та дальших дослідників було спрямоване пе-

редусім на фольклор та деякі прояви духовного життя народу. З матеріальної культури їх цікавили перш за все церкви та до певної міри народний одяг.

Піонерську роботу в області вивчення народного будівництва західноукраїнських етнічних областей, включно східнословачьких, виконав у 20-30 роках ХХ ст. В.Січинський. Для нас у даному випадку найбільше значення має його робота "Дерев"яне будівництво карпатської області" /Прага, 1940/, яка є спробою подати характеристику світського народного будівництва поодиноких західноукраїнських етногруп у порівняльному плані. Автор користується при цьому й деякими матеріалами з Лемківщини.

З кінця ХІХ - початку ХХ ст. відомі певні насаги у справі вивчення руснів і з боку угорських дослідників /М.Чемета, Г.Стріпського, Г.Пастора, Е.Тота і т.п./. І їх цікавили передусім дерев"яні церкви.

Певний внесок у вивчення сакральної архітектури внесли також чеські вчені /А.Кожмінова, Ф.Заплетал, Ч.Зібрт/. Напередодні другої світової війни народною культурою та побутом жителів Східної Словаччини почали цікавитись такі визначні чеські етнографи, як В.Прамак, К.Хотек, Д.Странська, Й.Видра, Й.Страдел, а згодом і словацькі народознавці: Р.Беднарик, Я.Мяртан та дальші, які на основі даних про традиційну народну культуру з різних областей тодішньої Чехословаччини доказували її слов"янське походження та встановлювали міжетнічні культурні взаємовідносини. В роботах згаданих дослідників знаходимо також цінні, хоч і дуже стислі, відомості про народне житло та побут східнословачьких українців.

Поважним внеском у справу вивчення народної культури українського населення обабіч Карпат є праці одного з провідних сучасних польських карпатознавців Р.Райнфуса. Культура лемків його зацікавила ще в 30-их роках. На жаль, у його розпорядженні була недостатня кількість матеріалів з південної частини Лемківщини. Р.Райнфус перебільшує також польським вплив на формування культури лемків.

З міжвоєнного періоду відомі й етнографічні праці дальших польських вчених, зокрема Й.Бальковського та А.Фішера. Вони зібрали цікавий матеріал, який систематизували у плані характеристики різних ділянок матеріальної та духовної культури насе-

лення бойківсько-лемківської переходної смуги. На основі цих матеріалів автори виступили з цікавими міркуваннями та істотними корективами щодо тодішнього етнографічного розмахування лемків і бойків. На жаль, вищезгадані дослідження та дискусії велися в дещо здушеному плані, без належного вивчення і врахування відповідних даних з усієї лемківської та бойківської території.

Із молодших польських дослідників народним будівництвом лемків та бойків цікавляться Є.Чайковський, Л.Смоцкевич, Є.Фриць-Петражкова, Є.Кемпа, А.Кіселевська, Г.Ольшаньскай та інші. Дані дослідження, хоч здебільша обмежуються тільки на територію Польщі, становлять для нас дуже корисний порівняльний матеріал.

В післявоєнний період зросло зацікавлення щодо етнографічного вивчення регіону Українських Карпат з боку вчених України та Росії. З визначніших дослідників, які займаються, крім іншого, й проблематикою карпатського народного будівництва, правда, в ширшому масштабі, треба хоча б згадати Є.Бломквіст, Н.Граціянську, Ю.Гомка, А.Данилюка, П.Федаку, П.Макушенка, П.Юрченка та дальших.

Зокрема в останньому часі, коли Україна стала незалежною державою, відкриваються нові перспективи й у даній галузі науки. Перша експедиція наукових працівників Інституту народознавства Академії наук України на Пряшівщині відбулася влітку 1992 року. Зібрані матеріали членами експедиції мали б увійти в колективну трьохтомну історико-етнографічну монографію "Лемківщина".

В останніх десятиріччях документальний матеріал про народну культуру та побут українців Східної Словаччини в рамках своєї діяльності зосереджують і деякі провідні словацькі наукові установи, інститути по охороні пам'яток та музеї. До них належить передусім Словацький національний музей - Етнографічний інститут у Мартині, Кабінет етнології філософського факультету Університету ім.Я.А.Коменського в Братиславі, Народознавчий інститут САН, Словацький інститут по охороні пам'яток та природи та деякі східнославацькі музеї.

До провідних сучасних чеських та словацьких етнографів, праці яких приносять також певні відомості про народне будівництво українців Пряшівщини, належать А.Піттерова, В.Фролець, Й.Крамаржік, Ш.Мрушкович, С.Ковачевичова, Я.Подолак, Я.Кома, І.Пушкар, С.Гвєцова, Н.Шуркала, Я.Олейчик, Й.Варжека, Ю.Лангер та інші.

Подібно, як у польських, так і в деяких словацьких етногра-

фічних колах, вже досить час існують тенденції перебільшувати вплив словацької культури в області, де живуть русини-українці, а деякі прояви народної культури /наприклад, церкви, ікони/ зачисляти до словацьких. В останньому часі появилися навіть спроби цілком заперечити український характер культури русинів-українців Східної Словаччини. Правда, з наукою це вже не має нічого спільного.

Усі наведені чеські та словацькі інституції проблематикою народного будівництва українців Пряшівщини до сих пір займалися тільки дуже поверхово, що зумовлене рамками їхніх специфічних завдань. Значить, це не уможливило глибше пізнання даної теми. Якраз тому питання народного будівництва українців Пряшівщини вже понад 25 років є предметом систематичного зацікавлення Музею української культури у Свиднику, внаслідок чого дана ділянка народної культури вважається найкраще дослідженою в рамках Словаччини взагалі. Цілеспрямованою діяльністю цієї спеціалізованої національної установа найцінніші та найтиповіші пам'ятки народного будівництва русинів-українців охороняються для майбутніх поколінь.

В рамках етнографічної діяльності наведеного музею було опубліковано цілий ряд наукових робіт.

Новизна роботи. В результаті довгочасної систематичної науково-дослідної роботи автора вперше появилися узагальнюючі праці про народне будівництво українців Пряшівщини. В них підсумовується багатий досвід народу в даній області культури. Праці містять цінний фактаж, вводять в науковий обіг нові архівні та польові матеріали, які певною мірою розширюють та уточнюють існуючу в етнографічній літературі інформацію з досліджуваної проблематики.

Усі питання висвітлюються в тісній залежності від цілкового історико-еволюційного процесу, географічно-природного та культурно-суспільного середовища. Вперше проведено аналіз характеру поселень та організацію забудови свідобі українців Пряшівщини. Детально розаналізовано види будівельних матеріалів та способи їх заготівлі, будівельні конструкції та техніку побудови. По-новому висвітлюється еволюція народного житла з аспекту його просторального планування, системи опалення, хатнього умебловання та взагалі організації побуту і функціонування окремих приміщень.

На основі розсяглих досліджень було виявлено та детально проаналізовано старослов'янські й староукраїнські традиції в народному будівництві русинів-українців Пряшівщини, встановлено міжетнічні зв'язки, зокрема, впливи західнослов'янських культур в процесі формування житла та побуту цього населення.

Переоцінено типологію народного будівництва та встановлено локальні форми традиційного народного житла, господарських та інших будівель, народних меблів тощо.

Одним з результатів дослідження є встановлення місця і значення народних будівельних традицій у процесі формування сучасної житлово-побутової культури, а також місця в загальній системі культурних вартостей. В окремих роботах аналізується процес трансформації народних традицій та основні напрямки розвитку сучасного сільського будівництва.

В етнографічну науку введено нові дані, факти, наукові узагальнення, висновки.

Практичне значення роботи. По-перше, українське населення Східної Словаччини на протязі довгих віків проживало в дуже важких умовах соціального та національного гноблення, що було причиною значного гальмування його національного та культурного розвитку. Тому ще й сьогодні відчутні наслідки даної історичної дійсності, що до певної міри відбито в поки що незадовільному стані вивчення народної культури жителів цього краю. Тільки детальне пізнання проблематики, пов'язаної з життям того чи іншого населення, є запорукою справедливого рішення національного питання. Якраз у такому осмисленні дане завдання неодноразово включалося й у державний план основних етнографічних досліджень Словаччани. З цієї ж ціллю вже до певної міри була та ще можуть бути використані й вислідки даної роботи.

По-друге, специфічні умови життя населення предметної області були на причині того, що тут майже донині збереглося значно більше реліктових проявів народної культури, ніж в інших областях. Їх детальне вивчення безперечно сприятиме розширенню джерелознавчої бази, необхідної для подальшого розвитку етнографічної науки.

По-третє, народна культура наведеної області становить частину культури цілого карпатського регіону, яку вже довгий час інтенсивно вивчають спеціалісти різних країн з метою написання синтетичних праць. Результати нашого дослідження можуть бути

вагомим внеском до успішного виконання поставленої програми.

По-четверте, не зважаючи на майже тисячолітнє відторгнення цього населення від корінного народу, воно зуміло зберегти давньоруський чи загальноукраїнський характер своєї традиційної культури, хоч, правда, з деякими новими оригінальними елементами. Тому необхідність пізнання народної культури в цій області дуже підкреслюють і вчені України.

По-п'яте, і наперекір тому, що культурна творчість цього населення є в природному контакті з материнською культурою українського народу, все ж таки вона тісно пов'язана з культурою загальнословачкою, з якою її поєднують спільні інтереси громадян однієї держави. Культура русинів-українців Пряшівщини є, отже, складовою частиною культури Словаччини. Вивчення народної культури цієї області у значній мірі збагатить і словацьку етнографічну наукову думку.

По-шосте, на згаданій території формувалося специфічне життєве середовище, зумовлене, крім іншого, й тим, що тут віками перепліталися елементи української, словацької, польської, угорської, німецької та інших культур. А, крім того, дана область була стиковою зоною двох світових культурних сфер – римської та візантійської. Вивчення взаємозв'язків народних культур даної області й на базі народного будівництва надає науці багатий пізнавальний матеріал.

По-сьоме, в останньому часі наслідком радикальних політичних, соціально-економічних, культурних та інших змін доходить і до поступового заникнення народного будівництва. Якраз тому питання дослідження, документації та збереження найтипішіх репрезентантів народної культури для майбутніх генерацій є дуже актуальними.

Апробація результатів дослідження проводилася на засіданнях наукових рад Інституту народознавства Словацької академії наук, Чехословацької секції Міжнародної комісії по вивченню народної культури Карпат, Чехословацької секції Міжнародної асоціації українців, Наукового товариства Союзу русинів-українців СР, Музею української культури у Сваднику, на чехо-словацьких, загальнословачьких та міжнародних наукових конференціях.

Результати дослідження викладені в трьох монографічних та багатьох колективних працях, у наукових та науково-популярних статтях, сценаріях музейних експозицій та тематичних виставок, документальних фільмах, радіопередачах і т.п. – всього понад 200 робіт.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Головні чинники формування народної будівельної культури

Історія людства була завжди історією контактів або симбіозом культур різних народів чи етнографічних груп. На світі немає ні одної чистої нації, культура якої б не поглинула й безліч чужих елементів. А це тим більше відноситься до обстеженої області, яка вже від найдавніших часів зіграла визначну роль у формуванні народної культури в Карпатах та прилеглих до них областях. Звідси та через цю територію йшли різні культурні течії на південь і захід та, самозрозуміло, й у зворотних напрямках.

До формування специфічної карпатської будівельної культури в значній мірі прискіли різні колонізаційні процеси. Отже, цілком закономірно, що питання заселення цього краю є в центрі уваги етнографів.

Відомо, що на території теперішніх західноукраїнських етнічних областей вже з давніх-давен жили люди південно-західної групи східних слов'ян. Перші письмові згадки про їх державне утворення, тобто Київську Русь, знаходимо в історичних джерелах з першої половини IX ст. Однак питання західного "кордону" цієї держави є предметом багатьох дискусій, предання яких вимагає дуже тісної інтердисциплінерну співпрацю передусім істориків, археологів, філологів, а також етнографів.

Безперечним є той факт, що після розпаду Київської Русі в другій половині XII ст. на самостійні дрібні князівства, а особливо після нападу та захоплення згаданих земель монголо-татарами /1240 р./, розпочалося інтенсивне заселення Північно-Західних Карпат, включно території Північно-Східної Словаччини, східними слов'янами. Про це вже свідчить багато письмових та інших пам'яток, які зберігаються також у Свидницькому музеї української культури. Процес заселення Північно-Східної Словаччини завершується в основному на протязі XV-XVI ст.

Попередники сьогоднішніх східнословачьких українців разом з жителями теперішньої Закарпатської області України та цілої Словаччини впродовж декількох сторіч проживали під спільним соціально-економічним, національним і релігійним гнітом угорських та німецьких феодалів. Однакова доля їх переслідувала й після занепаду Австро-Угорської монархії в 1918 році. Все це сприяло створенню хороших умов для їх тісного взаємного культурного співжиття.

Тривало майже 1000 років, поки в 1945 році основна частина згаданої української етнічної території – Підкарпатська Русь возз'єдналася з Україною. Але найзахідніша галузка українського народу залишається в складі Чехословаччини.

Отже, українці в рамках сьогоднішньої вже незалежної Словаччини належать до історичних національностей, бо живуть на даній території на протязі довгих віків. Заселяють більш-менш компактно область в словацько-польсько-українському прикордонні, де ще й сьогодні становлять більшість населення. Але у зв'язку з тим, що вони ніколи не творили єдиної державної спільності із своїм материнським народом, появилися тенденції, які тормозили їх національний розвиток. Зоржування національного усвідомлення та взагалі національна конституція проходили тут, порівняно з основною масою українського народу, значно повільніше та більш-менш ізольовано від неї. Наслідком цих та інших причин ще й сьогодні, наприклад, триває явище, що значна частина цього населення відкидає свою приналежність до українців. Переважна більшість місцевих жителів позначають себе старшим терміном "руснаки" – "руснаці" /ад'єктив – "руський"/. У літературі подекуди застосовується й термін "русин", який перейшов до нас із Закарпаття. В сучасному цей термін став предметом різних політичних спекуляцій в рамках т.зв. програми деукраїнізації Східної Словаччини.

Більшість спеціалістів в області карпатології заділяє основну частину східнословачьких українців до однієї із західноукраїнських карпатських історико-етнографічних груп – лемків. Багато рис у культурі та побуті цього населення, а особливо, мова, є спільними й для лемків на північній стороні Карпат.

Ію торкається назв "лемко", "лемки", "Лемківщина", "Лемковина", вони появилися в першій половині XIX ст., зокрема в польській літературі. Але саме населення в згаданому періоді лемками себе ще не вважало. Даний термін аж у 30-х роках нашого століття частково розповсюджується між галицькими русинами, а на південній стороні Карпат, тобто на Пряшівщині, між простим населенням не був відомий майже зовсім. Все ж таки в сучасній науковій літературі, особливо лінгвістичній та народознавчій, згаданий термін дуже часто застосовується і має вже своє теоретичне та практичне обґрунтування.

Багато вчених східною межею Лемківщини признають ріки Сян

і Уж. Однак бойківські елементи народної культури, чому наслідують й наші дослідження, опостерігаємо тех у західніше розташованих місцевостях. Тому в останньому часі деякі дослідники західноукраїнської культури посувають цю границю аж на ріки Солінку в Польщі та на Цироху й Лаборець на словацькій стороні.

Важливим чинником в процесі формування народного житла були також природно-кліматичні умови, які в декотрих моментах, наприклад, в орієнтації хати, в способах ізоляції проти холоду та води, у формуванні стріхи і т.п., були навіть вирішальними. В навколишній природі в минулих та на початку нашого століття селяни здебільшого роздобували й основний будівельний матеріал. Отже, в даному разі природно-кліматичні умови були одним з найголовніших факторів у формуванні характеру традиційного народного будівництва.

Велику роль у формуванні цілкового способу життя зігравали соціально-економічні умови. Характер та спосіб виробництва детермінували й виробничі засоби, складовою частиною яких до певної міри є й житлові та, зокрема, господарські будівлі. Отже, розділене приватновласницьке сільськогосподарське виробництво зумовило й виникнення адекватних житлово-господарських споруд. Селянська хата входила в конгломерат самостійного невеликого господарського комплексу, в якому усі його компоненти творили певну комунікативну систему, були в дуже тісному взаємозв'язку та взаємно обумовлювали своє співіснування.

Характер поселень, традиційні форми дворів, господарські будівлі

В досліджуванім регіоні сформувалося одноступінчастий тип поселень, який є типовий, зокрема, для усіх східнослов'янських областей. Все-таки, більшість осель наших предків у початкових фазах свого виникнення були ланцюгового типу, тобто будівлі розміщувалися в гірських долинах продиірськими скупченнями вздовж річок та потоків. Так це було й на північних схилах Карпат, де природні та господарські умови були дуже подібні. Наслідком приливу дальшого населення, а також наслідком підвищення соціального тиску, земля поступово розподіляється на самостійні ділянки /лани/, отже, й забудова села поступово згущується. Таким чином виникають вуличні типи поселень. Так звана лісово-ланова система розподілу землі є характерна якраз для колоніза-

ційних поселень, що стверджують найновіші дослідження й у інших областях Словаччини.

Дальшим типом поселень, у досліджуваній області дуже спорадичним, є т.зв. село зосередженого типу з нивовою системою розподілу землі.

Для переважної частини досліджуваної області, як і для лемківських сіл у Польщі, характерна якась проміжна форма вищевказаних типів поселень. Це переважно однувличні села, в яких тільки частина земельного масиву розділена на лани, що знаходяться напроти відповідних садиб. Решта землі розподілена нивовою системою, що характерне передусім для словацьких та польських низинних областей.

Локальні топографічні особливості спричинили й деякі інші другорядні специфічні прикмети в забудові сіл, які детально розглядаємо в окремих своїх роботах.

Із типами поселень дуже тісно пов'язана організація забудови садиби чи форма двору. Житло чи житлові простори входили у склад ширшого господарського комплексу, який називався "двір", "обістя", "загорода", "зарубок" або "обора". Однак, ката /"хижа"/ посідала у господарстві домінуюче місце.

Все саме поняття "двір" /"селянський двір"/ в західноукраїнських етнографічних областях на протязі останніх двох сторіч зазнало певних змін. В минулому в основі його змісту полягав розсаг угідь, тобто землеволодіння в рамках одного приватного селянського господарства. Стже, під даним терміном розуміли цілу господарську садибу /обістя/. У вужчому розумінні слова в досліджуваній області, як і в сусідніх етнографічних областях, терміном "двір" позначають незначну необроблену частину присадибної ділянки, розташовану тісно перед хатою або між поодинокими спорудами господарської садиби, яка служила для комунікативних та різних господарських цілей.

В сучасній етнографічній літературі термін "двір" застосовується в розумінні взаємовідношення господарських та житлових споруд з аспекту їх розташування та господарського функціонування в рамках однієї садиби.

Селянські двори українців Східної Словаччини пройшли дуже мінімальним розвитком та ще донедавна належали до необхідніших на Словаччині взагалі. В наведеній області, зокрема в її східних та центральних районах, в кінці XIX та на початку XX сто-

літь найпоширенішим був однотрактний /однорядний/ двір - т.зв. "довга хиза", в рамках якої під спільною стріхою по поздовжній осі з житлом розміщувалися й господарські приміщення.

Найпростіші форми однорядної забудови двора ми виявили в охідній, тобто бойківській та переходовій бойківсько-лемківських областях наведеного регіону. Для цих дворів характерні прості зрубні будівлі, найчастіше з букового дерева, під спільною соло"яною стріхою яких, крім двокамерної або трикамерної житлової частини, знаходяться 2-3 господарські приміщення.

Однорядні двори були характерними й для центральної частини предметної області. Однак вже на перший погляд видно, що тут розходиться про значно могутніші /ширші та довші/ будівлі, отже, й розвинутіші господарства. Ширина будівлі /7-8 м/ тут зумовлена т.зв. асиметричним плануванням хати.

В західній частині досліджуваного регіону /Старолісовнянський, Попрадський, Списьконовеський округи/, подібно як і на польській стороні Карпат /Новосандацький повіт/, достаток якісного будівельного матеріалу в навколишніх хвойних лісах створював селянам сприятливі умови для спорудження кращих житлово-господарських комплексів з відокремленими господарськими будовами, що було одночасно превентивним протипожежним засобом. Однак, що торкається забудови двора, ця частина регіону визначається значно більшою строкатістю, ніж це було в східних та центральних місцевостях. Тому в одному й тому ж селі разом із однорядними дворами зустрічались дворядні, Г-подібні, П-подібні, замкнені та інші форми забудови. Все-таки переважають тут Г-подібні відкриті двори з хатою, орієнтованою фронтом до дороги та самостійною господарською будовою.

Найрозвинутішими є чотирьохсторонні двори з узамкненою забудовою в Остурні. Типові вони й для декотрих сусідніх словацьких та польських гірських поселень. Цікаво, що поляки таку форму забудови двору вважали "руською", тобто українською. Узамкнені двори відомі й у інших народів /наприклад, у німців/, але в східнословачській області вони утримувалися, здається, наслідком впливу традицій гуцульського будівництва. Однак, двори в Остурні та в сусідніх селах визначаються багатьма специфічними ознаками, якими відрізняються від гуцульських гражд. Маємо на увазі горизонтальне планування житла, види господарських будівель, конструктивне поєднання окремих споруд тощо. Границі

поширення наведених форм забудови двору та їх локальних варіантів не є чітко виразними, оскільки в окремих областях різні культурні елементи взаємно перелинаються.

Традиційні господарські будівлі, які побутували в українській етнічній області Східної Словаччини, відносно їх функції можна розділати до слідуючих груп:

1. Споруди, що служали для зберігання сільськогосподарських продуктів;
2. Споруди для зберігання сільськогосподарського знаряддя;
3. Споруди для домашніх тварин;
4. Інші будівлі малих форм.

До найголовніших та історично найстарших господарських будівель у слов'ян взагалі належать різні сховища для зерна на інших сільськогосподарських продуктів. Ями з такою функцією відомі не тільки з періоду т.зв. трупоспалювальних могиляників, але і з слов'янських поселень кінця язичеського /п'яганського/ періоду. Вони були виявлені в житлах-землянках з X-XII ст. як у східних, так і в західних слов'ян.

Дуже поширеним у найбільш багатих селян був також спосіб збереження зерна в спеціальних дерев'яних закромах – т.зв. сусіках, виготовлених у вигляді великих ящиків зрубної або каркасної конотрукції, з яких, на нашу думку, розвинулися амбарі.

В невеликій мірі побутували в наведеній області також дерев'яні кадоби для зерна. Дерев'яні кадоби ще в XIX ст. були широко розповсюджені, зокрема, в східній частині Європи. Що торкається Словаччини, то найпоширенішими вони були якраз у досліджуваній області, на сході республіки. Окремі з них досягли 2,5-5 м довжини, тому найчастіше стояли під стіною хати /"на підкіні", "на засипі"/.

Багатіші селяни, які продукували більше зерна, споруджували в господарському дворі самостійні однокамерні рублені амбарі /"комори", "сипанці"/, які прикривали солом'яною стріхою або гонтом /"шияглями"/.

У зв'язку з вирощуванням та опрацюванням зернових будувалися також спеціальні господарські приміщення для невилочених снопів, соломи і т.п. В окремих місцевостях наведених районів було виявлено класичний старослов'янський оборіг /"взборог"/, який сучасні спеціалісти в області етнографії вважають характерною особливістю бойківської народної культури.

Закриті господарські будівлі в досліджуваній області, відомі під загальнослов'янською назвою стодола, вважаємо пізнішим проявом народної матеріальної культури, зумовленим підвищеною кількістю рослинної сільськогосподарської продукції. В українській етнічній області Східної Словаччини ми виявили декілька еволюційних форм стодоли, які аналізуються в окремих публікаціях автора.

Однією з головних галузей сільськогосподарських занять в досліджуваній області була годівля худоби. Хлів /"стайня", "станя", "хлів"/ розміщувався близько хати, найчастіше під спільною стріхою по поздовжній осі з житлом. В західній частині досліджуваного регіону, хлів поміщали в рамках стодоли, з якою він творив одне конструктивне ціле.

Соціально-економічні та природні умови життя населення детермінували не тільки спосіб придбання будівельного матеріалу, його вид і якість, але й техніку обробки та взагалі спорудження будівель, їх форми, що також детально аналізується в окремих публікованих працях автора.

З інших господарських будівель т.зв. малих форм автор детально здокументував студчі, огорожі, плоти, вигони, гаті, пасіки і т.п. Повз увагу не залишаються також різні види господарсько-технічних будівель /водяні млини, лісопилні, ступафолуші/, які у значній мірі документують не тільки технічні здібності народу, його винахідливість та дотепність, але й соціально-економічне становище та спосіб життя населення в минулих історичних періодах.

Види будівельних матеріалів, Способи та техніка будівництва.

Основним будівельним матеріалом у минулому та на початку нашого століття в селах на Пряшівщині було дерево. Цим матеріалом користалися в народному будівництві й у давніших історичних періодах.

В основному нашу область щодо будівельного матеріалу, який застосовували селяни у ХІХ та в першій половині ХХ ст., можна поділити на три зони:

І. зона з перевагою будівельного матеріалу з листяних порід дерева /найчастіше – бук: рідше – граб, вільха, береза, тополя, осика тощо/ – Снянщина, Лабірщина;

2. зона мішаного будівельного матеріалу /з хвойних та листяних порід дерева/ - Строківщина та Свидниччина;

3. зона будівельного матеріалу з хвойних порід дерева /ялина, смерека/ - Бардіїщина та Староліубовнящина.

Внаслідок зниженої якості широко доступного лісоматеріалу в переважній частині досліджуваного регіону, за винятком західних місцевостей, при конструванні поодиноких компонентів житла та хатнього устаткування необхідна була значно більша затрата робочої енергії, а також підвищена винахідливість і технічна зручність народу. Тому й то у народному будівництві українців Східної Словаччини значно довше зберігалася велика кількість архаїчних явищ, ніж у їх сусідів - галичан та закарпатців.

Як допоміжні будівельні матеріали в народному будівництві використовували камінь, глину, вербове та ліське галуззя, тощо.

Камінь як основний будівельний матеріал при побудові хати починають застосовувати аж у 20-30-х роках у зв'язку із покращенням соціально-економічного становища декотрих селян, зокрема, після рееміграції перших "американців" у рідний край. Головною причиною поширення каменю як основного будівельного матеріалу була якість його вогнестійкість.

Приблизно в тому ж часі в досліджуваній області, зокрема у її східних районах, у широкому масштабі застосовується й глиняний матеріал. При цьому були відомі дві основні будівельні техніки: 1. глинобитна; 2. мурування з "бальків" /сирієї цегли/.

З новіших будівельних матеріалів треба згадати цеглу та спеціальні будівельні блоки - т.зв. "квадри", які після 1945 року масово поширюються в усіх областях з первісною дерев'яною архітектурою.

Вже з давніх часів найпоширенішою будівельною конструкцією у слов'ян був зруб. Будівлі споруджували з дерева, укладаючи горизонтально одчу на одну колоду, які на кутах з'єднували замками різних систем. Даний спосіб побудови /"зруб", "сруб", "струб", "струбування"/ типовий і для нашої області, де було виявлено його цікаві різновиди, зокрема, щодо способу єднання зрубин. Відповідно до того побутують і назви: "на вугла", "на угла", "на замок", "на колодку", "на модли", "на каню", "на канюк", "на канюх", "на ліптак" і т.п.

Каркасна конструкція в дерев'яній архітектурі обстежувачої

області вживалася лише як допоміжна, особливо при спорудженні різних причулків та інших менших придобудів господарського призначення.

Під час дослідження були задокументовані оригінальні способи та техніки спорудження будівель, різноманітні види зчарядь праці тощо. Автор детально описує процес зведення зрубу, визначає чародячу номенклатуру при цьому, аналізує окремі деталі будівель. Цікаві спостереження щодо еволюції вікон, дверей та інших елементів народного житла.

Як відомо з етнографічної літератури, вікна у слов'ян були спочатку незначних розмірів. Замість скла чарод вживав різні тваринчі перетачки /"блани"/ або просто папір. Вартий уваги той факт, що в досліджуваній області дотичі відомий термін "бланичар" - сирочім чарви "скленичар". І чарвіть склячу шибку в декотрих селах на Сичинщині /наприклад, у Руському/ старші жителі чаривають "блани". Вікна мали 4, 6, 9 або 12 шибок, вставлених у дерев'яних рамках. Є підстави гадати, що деякі вікна мали й більше шибок. Цьому наслідують певні відомості з області північної Лемківщини, де були виявлені вікна із 16 шибками. І.Коперницький у своєму описі лемків згадує чарвіть вікна з 20-30 шибками. В окремих роботах дисертанта розглянуто еволюційний процес вікна від її найпростіших форм аж по сучасні.

Двері в досліджуваній області пройшли порівняно з вікнами значно меншими змінами. Крім свого комунікативного призначення /вхід та вихід/, мали ще й інші функції, які детально характеризуються в окремих публікаціях.

Як відомо, для цілої області дерев'яної архітектури типова кроквова конструкція даху. Звідси вона частково поширилась і до нижчих областей з глиняними спорудами. Інших конструкцій даху житла в згаданій області ми не виявили. Однак, на деяких будівлях господарського призначення зустрічаємо конструкцію рубленого чотирискілого /шатрового/ або двоскілого даху /наприклад, на сипанцях та на церквах/, а на деяких примітивних житлах сезонного характеру /калибах і т.п./ й конструкції даху на кручинах.

Як покрівельний матеріал /"хрива"/ в досліджуваній області здавна служила життя солома - "жура". Тільки в західній частині території, заселеної українцями, переважала гонтова покрівля, що було зумовлене достатком смерекового матеріалу. Із жури готувалися очіпки - "кички" /"китці", "кати"/.

Художній талант та зручність народу при покривачці гонтою найяскравіше проявилися на дерев'яних церквах.

В публікованих працях широко аналізується народна творчість у зв'язку з внутрішнім оформленням житла /обробка стін, долівки стелі тощо/.

Певз увагу автора не залишилися також різні оздоблення та емблеми стелі в традиційному народному житлі, які крім естетичних функцій, мали забезпечувати шасливе та спокійне родичче життя, успіхи в господарстві, охороняти худобу та ціле об'єднання від різких погром та злих духів. Деякі з них /хрести, написи/ були також символами релігійного та національного чи етнічного усвідомлення простого народу: "Руська хиза, то такий хрест саме зробили". Подібне призначення мали й овастики на дверях, столі, ліжку та інших предметах, які робили в часі різдв'яних свят розчином тіста із свяченою водою тощо.

Вартий уваги той факт, що й сьогодні оздоблення житлового інтер'єру в деяких місцевостях, включно з об'єднаними кат, приділяють велике значення. Тому по стінах, окрім старовинних зображуваних традиційних предметів, знаходимо також білі тарілки, додатково помальовані різкокольоровими рослинними орнаментами. А це є дальшим свідченням того, що кращі народні традиції не зникають, але пристосовуються до нових життєвих умов.

Народна художня творчість у традиційному будівництві не була самоціллю. Вона органічно пов'язувалась із цілковитим життям селян, їх робочою діяльністю та функціональним призначенням житла. Художні прояви в народному будівництві були спочатку дуже обмеженими. А це стосується не тільки досліджуваної області, але й суміжних областей.

Естетичні норми народу розвивалися дуже повільно, зате міцно закорінювалися та передавалися з генерації на генерацію. Докладне знання матеріалу та почуття краси, доповнені великою мірою зручності, уможлилювали селянам цілком простими засобами створити у багатьох випадках дуже оригінальні компоненти та художні ефекти народного житла.

Ці народні витвори є невичерпним джерелом пізнання в процесі формування сучасної естетичної культури.

Просторальне планування народного житла

Еволюція житла в області Північно-Східної Словаччини проходила в основному так само, як і в інших слов'ян. Вже в період

слов'янської експансії в У-УІ ст. селяни жили в однокамерних житлах прямокутної форми. У східних слов'ян ця форма була основним типом житла вже у УШ-ІХ ст. Про існування однокамерного житла в досліджуваній області свідчать й деякі сучасні етнографічні факти.

Дальшим етапом у розвитку селянського житлобудівництва була дводільна хата. Вона виникає тим способом, що перед входом до однокамерного житла ставили ще й друге приміщення, яке мало коронити хату від несприятливих кліматичних умов. Давні слов'яни позначали це приміщення термінами "сіни" та "притвор". Термін "сіни" переважає в області, заселеній українцями. Назва "притвор" характерна для словацького етносу. Цікавим є той факт, що в деяких південних місцевостях українського етносу Східної Словаччини, а також у суодніх словацьких селах, для позначення згаданого приміщення вживається термін "приклеть" /"пріклеть", "пиклет"/. Без сумніву можна твердити, що дане явище пов'язане із слов'янською кліткою.

В якому часі почали виникати двокамерні хати в досліджуваному регіоні, поки що не можна точно встановити. Найстарші археологічні знахідки двокамерних жител на території Словаччини спадують вже до ІХ ст. Все насвідчує тому, що в період компактного оселення теперішнього українського етносу Східної Словаччини в ХШ-ХІУ ст. для дачої області були типовими двокамерні та трикамерні типи хат.

В області Північно-Східної Словаччини спостерігаємо, що в традиційних трикамерних хатах переважають комори, які служили для укладання різних домашніх потреб. Житлова функція комори є новішим явищем, яке спостерігаємо аж від кінця минулого та початку нашого століття.

Трьохдільна хата в обстежуваній області в ХІХ – початком ХХ століття була домінуючим типом. Правда, цей тип має свої різноманітні варіанти, які детально задокументовані автором.

Трьохдільне планування хати, в якій усі три приміщення розташовані поруч себе по поздовжній осі будівлі, причому вступне приміщення знаходиться в середині, є найпоширенішим в східних місцевостях досліджуваного регіону /Снинщина та Лебірщина/. Правда, в меншій мірі зустрічаємося із цим типом також на Свидниччині та Бардіївщині, зокрема в селах, що творять словацько-українську етнічну межу.

У центральних та західних областях згадуваного регіону,

особливо на Свидняччині та Бурдіґвщині, переважають такі трьохдільні хати, в яких комора знаходиться разом з жилим приміщенням по ширині будівлі. Тому ці хати значно ширші. Зовнішньо їх можна розрізнити від останніх тим, що вони мають два зільші та одне менше вікочця у причілковій стіні. Вхід у комору вів із вступного приміщення /сіней/ або з жалого приміщення /"хужи"/. Цей варіант трьохдільного планування дуже поширений також у польських лемків /в околиці Горлиць та Яола/, тому часто його називають лемківським. У межах з українським етносом словачьких селлах цей тип планування житла зустрічається дуже рідко. Генезис згаданого трикамерного житла трохи відмінний від теорії Л.Нідерле про пряmolінійний розвиток слов'янського помешкання. Однєю з типових рис карпатського народного будівництва є різні прибудови під скілами стріх з тилового боку хат. Ці прибудови захищали житло від суворих гірських кліматичних умов. З таких прибудов поступово виникли й комори.

Цікавим плануванням трьохдільних жител відзначаються села Остурня та почаста Нижні Гепаші. Характерним для них є розташування жилого приміщення в середині між коморою та сіньми. Таке планування типово й для сусідніх польських горалів. Польські етнографи називають його асиметричним. Визначальним причому є крайнє розміщення сіней – осі симетрії. Походження такого типу планування треба шукати в Східних Карпатах. На багатьох фактах можна довести, що подібні будівлі споруджували собі волоські пастухи українського етнічного походження після їх приходу в західнокарпатські високі гори області. Виникнення асиметричного планування хати в Західних Карпатах тісно пов'язане із зміною сезонних жител на тривалі.

Аналіз проблематики горизонтального планування традиційного народного житла в словачько-польсько-українському прикордонні Східної Словаччини нам стверджує основоположну тезу про однорідність слов'янського житла, а це в не меншій мірі торкається й карпатських народів /українців, словаків, чехів, поляків і т.п./.

Правда, зустрічаються тут і деякі специфічні, оригінальні риси, що характеризують поодинокі карпатські етнографічні групи. Всі вони детально задокументовані автором дослідження.

Основне обладнання народного житла

Традиційні народні меблі щодо їх функціонального призначення можна заділити до двох основних груп:

1. предмети для відпочинку та зручності людини /постіль, колиска, стіл, лавка і т.п./;

2. предмети для відкладання та схову продуктів і речей домашнього вжитку /скриня, лояк, полиця, сільничка і т.п./.

Найбільшого значення в житті мали ті меблі, які служили для відпочинку та зручності людини. Про це свідчить і той факт, що ці предмети, особливо стіл, лавка та постіль, майже до останнього часу залишилися у переважній більшості старих хат на своєму традиційному місці, а щодо своєї форми змінялися лиш у деталях.

Велике значення у житті мав стіл. Цьому предметові притаманне багатство комбінації його функцій. Дана властивість є характерною й для інших видів меблів. Стіл служив передусім для зручності людини при харчуванні.

Найстародавніші форми стола зустрічаємо у східних районах досліджуваного карпатського регіону /околиця Снина та Межилаборець/. Тут взагалі збереглась порівняно більша кількість архаїзмів у народній культурі. Довготривала економічна та культурна відсталість згаданих місцевостей та їх ексцентричне розташування відносно розвинутіших господарських центрів сприяли якраз консервації локальних етнокультурних особливостей способу життя цього населення. Тому й нові удосконалені форми народних меблів проникали сюди значно повільнішими темпами.

Типовий стіл наведених районів складався з двох самостійних частин. Його підставка виготовлялася у вигляді масивної коробки /скрині/. Кришку стола виробляли з товстої дошки прямокутної форми, ватесаної найчастіше з одного, рідше з двох шматів дерева.

Виходячи з того, що столи згаданої конструкції та форми не були типовими для сусідніх поляків і словаків, можна твердити, що це був один з характеристичних елементів для західноукраїнських етнографічних груп.

Здається, що скриньоподібний тип стола з минулих історичних періодів мав значно ширше територіальне розповсюдження у напрямі на захід. Все ж такі різні обставини запричиняли, що ці столи громіздкого й непривабливого вигляду та не зовсім практичні при маніпуляції й сидінні за ними, поступово витісняються удосконаленішими формами. Це є наслідок закономірного розвитку життєвого середовища. певну роль тут спочатку відігра-

вав і вплив культури пануючих верств населення, який у даному випадку в цій області опосередковувало словацьке та польське населення. Згадані фактори спричинились до того, що в західних та центральних місцевостях досліджуваного регіону вже в II-й половині минулого століття були типовими столи з легкими підставками. Аналогічно з розвитком стола проходили і розвиток меблів, що олужили для сидіння. Найпростішою їх формою була лавка /"лавка"/. Розсягле поширення лавок у слов'янських народів можна висвітлити тим, що цей предмет виготовляли з мінімальними затратами праці і матеріалу; він займав лиш незначну частину житлової площі тісно попри стінах у висоті приблизно 50 см та служив для сидіння декільком особам одночасно.

У нашій області найпоширенішими були стаціонарні лави без спинок. Їх найчастіше зготовляли з тесаних обкиром /пізніше розпилених/ дощок, покладених на глиняних підставках, дерев'яних колодках /"ковбицях"/ або кілках, забитих у глиняну долівку. Дуже спорідненими з лавками, особливо щодо їх призначення та форми, є стільці.

Із дальших меблів, які служили для зручності та відпочинку людини, визначчу функцію в народному житті відігравало ліжко - "постіль". Назва "постіль" також походить від слова стелити, постелити. Постіль у слов'ян появилася досить пізно. Первісно люди спали на землі, постеленій солом'ю або іншим способом, а також на лавках. Із залишками згаданих примітивних способів спання аж донедавна можна було зустрівтися і в нашій карпатській області. Найпростішою формою ліжка в предметній області був широкий дошати́й поміст /нари/ на чотирьох вбитих у глиняну долівку кілках, на яких відпочивало кілька осіб одночасно.

Для інтер'єру народного житла східнославацьких українців в минулому та в першій половині нашого сторіччя були типові рухомі ліжка дуже простої нерознімної конструкції. Вони виготовлені з чотирьох гранчастих ніжок, які одночасно творять й кути прямокутної дощачої рами ліжка. У багаточленних сім'ях під вищезгаданими постелями знаходилися ще й менші засувні ліжка.

Багатством форм в нами обстежуваному регіоні визначаються меблі, які служили для спання дітям - колиски /"колиски", "колисаники"/. Подібно, як мати́нонька любов до своєї дитини відбита в народних колискових піснях, так батьківські почуття у великій мірі відпечатані якраз у різноманітності форм та способів виготовлення дитячого ліжечка. В даній карпатській області були

поширені усі типи та форми кошичок, відомі у слов'ян взагалі.

Визначну групу побутового устаткування народного житла становлять меблі для відкладання та схову різних предметів і речей повсякденного вжитку. Найпростішою з них була жердка /"жердь", "жердка", "жердка", "дрючок"/. Це то у кімнаті під стелею висіли поруч себе дві паралельні жердки. Це - т.зв. "градки". Вони служили передусім для відкладання корит та сушіння дров на опал. Первісно градки були складовою частиною цілої зрубноі конструкції житла.

Дальшим меблевим предметом, без якого не можна собі уявити народне житло, була полиця. В нашому регіоні розрізняємо декілька її типів та варіантів, які також стали предметом дослідження дисертацта. Дуже споріднені із полицею ложник /"ложник", "льжник", "жичник"/. Це торкається так конструкції, як і функції цього предмета. Ложник теж визначається багатством своїх форм, зокрема у східних районах досліджуваного карпатського регіону.

Дуже старовичними та, здається, націкавішими формами меблевих предметів, що служили для відкладання та схову різних речей домашнього вжитку були скрині. Вони були характерним елементом інтер'єру житла багатьох народів, тому питання їх походження та історичного розвитку викликали та викликають полеміку. Для позначення скрині, яка служила для przechовування святкового одягу, вживали декілька народних термінів. Найпоширенішим із них є термін "лада", який переважає в центральній та східній частинах Північно-Східної Словаччини. Цей термін є відомий також і в українців суміжних галицьких та закарпатських областей. Найуніверсальнішим є термін "сусік" /"сушік", "сушічок"/, який позначають передусім скриню на зерно. Даний термін відомий по цілій Словаччині та в інших країнах. Це свідчить про старознакність цього побутового предмета та його загальне поширення у наших слов'янських предків.

Завдяки географічному розташуванню досліджуваної карпатської території майже до останнього періоду збереглися тут найрізноманітніші форми скринь, якими слов'яни користалися але в первісно-общинному ладі та які створили в процесі свого дальшого історичного розвитку.

Що торкається весільних скринь, у нашій області побутовали два основні їх типи. Аналогічно з тим, як область листяних лісів поступово переходить в область хвойних порід дерева, так тип

сваркобагових скринь /з двосхилим або опуклим віком/ з твердої, найчастіше букрової, деревини витісняється типом скрині з плоским віком, виробленої з м'якої деревини - ялини, смереки.

В останніх десятиріччях ї згадані скрині поступово витісняються модернішими формами меблів, тому поступово зникають з інтер'єру селянських жител або міняють свою функцію. Народні меблі за своєю формою, розмірами, конструкцією та функціональними призначенням були дуже раціональними. Їх виробництво було тісно пов'язане з архітектурно-художнім розв'язанням народного життя в цілому, а передусім з характером занять населення та цілковитим способом життя.

Традиційна система опалення в народному житті

Піч і огнище служили передусім для варіння та печіння страви, для обігрівання та часткового освітлення житла. Крім цього, вони мали й багато дальших другорядних функцій. Величезне значення печі в народному житті найкраще стверджено тим, що вона стала предметом численної кількості прислів'їв, приказок, лісенів, народних казок тощо. Піч /"печ" - ч.р./ в обстагунаній області, подібно як і в інших слов'ян, має з давніх давен повніла й різні функції магичного значення. Отже, не диво, що традиційна система опалення в народному житті стала предметом багатьох етнографічних досліджень, а також предметом довготривалих та досі незавершених наукових дискусій. А щодо вивчення наведеної проблематики в східнословачській карпатській області, вона ще й досі має дуже великі прогалини, які намагаємось хоча б почастки виповняти спостереженнями із наших експедицій.

Вже на основі дотеперішніх археологічних досліджень на заселеній східними та західними слов'янами території можна гадати, що в житлах слов'янських мешканців найзахідніших українських, в тому числі й східнословачьких, карпатських областей, були наявними так відкриті огнища, як і печі. В переважній частині українських, як і інших східнослов'янських областей, відкриті огнища зникли вже під кінець VIII та початком XIX ст. Однак, в досліджуваному карпатському регіоні майже до останнього часу збереглись як печі, так і відкриті огнища.

Етнографічні, соціально-економічні, культурні та інші чинники спричинились до того, що процес розвитку системи опалення в предметній області є частково відмінним від її розвитку в остан-

ніх словацьких та чеських краях.

Для найсхідніших районів предметної області /Земплін/ в досліджуваному періоді був специфічний якраз східнослов'янський тип печі, яка служила не лише для печіння, але й для варіння. Варили у передній частині печі, зразу ж з її отвором. Таки печі в продиючих випадках ще й сьогодні можна бачити в найстарших хатах на Снянщині. Тут вони побутували найдовше.

Лише в центральній та західній частинах досліджуваного регіону, починаючи вже другою половиною ХІХ ст., повсюдно поширився тип печі з приставленим у формі підвищеного прямокутника огнищем. У селянському середовищі інших словацьких областей така форма топлення розповсюджується під впливом панської та міщанської культури вже у ХІІІ-ХУ ст. Це є, крім іншого, й наслідок дії ширших культурних течій загальноєвропейського значення.

Даний тип печі з приставленим огнищем /Herdfen / вважається перехідною формою між класичною східнослов'янською піччю без самостійного огнища, яка служила і для варіння /Koskofen /, та типом огнища без печі. Отже, - це фактично змішаний тип печі, який виникнув наслідком стику західноєвропейської та східнослов'янської культури.

Що торкається орієнтації печі, вже в 50-х роках В.Січинської запримітив, що в декотрих селах на Маковиці, тобто в околиці Свядника та Бардієва, піч була обернута челюстями в напрямі до чільної фронтальної стіни хати. Це спостереження В.Січинського треба, однак, уточнити в тому розумінні, що згадана поздовжня орієнтація печі була характерною для цілої східнослов'янської української етнічної області, крім декількох найзахідніших сіл /Остурчі, Литмачової і т.п./ . Отже, й твердження відомого чеського вченого В.Пражака, що в східнослов'янських українців челюсті в курних печах знаходяться біля дверей, не відповідає дійсності.

Подібна орієнтація челюстей печі домічувала й у польських українців, напроти. тому, що у поляків піч ставили в поперечному плані житла. Саме на Гемківщині збереглася найстарша форма української печі.

Специфічні умови життя східнослов'янських українців були на причині, що згадана орієнтація печі в її найкомплекснішому та найдноріднішому заступленні аж до останніх днів збереглась якраз у цій частині Чехо-Словацьких Карпат. В інших, західніше розташованих областях, починаючи вже деякими списько-замагур-

ськими українськими селами, цю орієнтацію вже в другій половині XIX ст. замітила орієнтація челоустей в чапрамі до стіней або до поздовжньої надвірної стіни. І навіть у північних лемків в кінці XIX – початком XX ст. настали в багатьох випадках істотні зміни в розміщенні челоустей, зокрема часлідком сильних впливів польської культури.

Відносно способу відведення диму в досліджуваній області розрізняємо три основні форми топлення:

1. курні печі;
2. напівкурні печі;
3. печі, пристосовані до цілковитого усунення диму з китла.

Організація катнього побуту та функціонування окремих житлових приміщень

.. Основною кожного народного помешкання було живе приміщення – "хыжа" /"хїжа", "гіжа", "гиза"/. Про його значення в житті свідчить вже той факт, що термін "хыжа" в метонімічному перечесенні означає також цілу хату, включно господарських просторів в однорядних господарствах.

Хыжа майже в цілій досліджуваній області була розміщена з торцевого боку житлового будинку, обернутого до дороги. Лише в декотрих списько-замагурських огтах живе приміщення знаходилося в середині між січкми та коморою, наслідком чого ставало дуже теплостійким. Народні зодчі при плануванні кати виділяли для жилого приміщення найвигідніше місце. Вибір площі для хыжи, її форма, а також розміщення дверей, вікон, печі та іншого устаткування, були зумовлені принципом найбільш зручного та повного використання приміщення.

Характеристичною прикметою внутрішньої обстановки житлового будинку в досліджуваному регіоні було те, що кожна її частина, кожний куток виконувть твердо встановлені функції. А це перш за все торкається жилого приміщення. Меблі та різне устаткування розмішувала переважно по кутках та вздовж стін, щоб закінчити якомога більше площі приміщення /ного середину/ для виконувачця різних праць.

Розвиток внутрішньої обстановки та взагалі побутувачця в житлі залежав також від ступеня розвитку системи опалення. А якраз та дієвність, що розвиток печі у наведеній карпатській області чадозго затримався на найчужчих своїх стадіях, сприяла

до того, що й традиційний інтер'єр хати в своїх основних рисах довго не мінявся.

Піч, як правило, ставили в тому кутку при вході, який знаходився при задній стіні хати. Якщо головний вхід у сіни відносно жилого приміщення був зліва, то піч місцямилася в правому кутку і навпаки. При печі створювалася кухонна частина хати.

Слід зазначити, що традиції підготовки страви в печі утримувались у багатьох випадках навіть після приставлення плити. Цей звичай побутував і в польських лемків та є характеристичним для цілої України й східних слов'ян взагалі.

Крім уже згадуваних головних функцій печі, відомі ще й інші. Так, наприклад, використання печі для опальних потреб було у лемків частіше розповсюджене, що згодом та поляки вважали це за "руську звичку".

В ділячально-протилежному відносно печі кутку, як правило, знаходився стіл. Цей куток /"покуть"/, розташований між двома чільними стінами хати, слов'яни ще з давніх давеч пов'язували з культурою предків. Тому це була найчистіше та, так би мовити, репрезентативна частина житла. В цьому кутку, за відчатком курних хат, по обох стінах знаходилися різні декоративні прикраси: мальовані тарілки, глиняні миски, горлята, ікони і т.п.

Ведомж обох чільних стін поза столом розміщували товсті довгі лави. В дальшому кутку проти печі попри задній стіні стояло широке ліжко /"постіль"/. В хатах, де були чемовлята, над постілью висіла колиска. Отже цей куточок правив за спальню.

Для виконуваччя різних робіт використовували, зокрема, місце при вході та біля печі, а також середню кімнату. Це була робоча частина жилого приміщення.

Внутрішня обстановка та спосіб організації життя в хаті були залежними й від кількості та складу членів сім'ї.

Мінявся інтер'єр жилого приміщення й під час великих свят, особливо різдвяних. Організація способу життя в житлі, а також обстановка жилого приміщення, у великій мірі залежали і від пори року.

Тип жилого приміщення щодо окремих функцій та характеру обстановки є цілком усталений та спільний для всієї досліджуваної області. Подібний тип обладнання жилого приміщення в основних його рисах був специфічний для цілих Українських Карпат /Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина/ та України взагалі. Якщо

й зустрічаються певні відмінності, то тільки у деталях або у деяких видозмінах побутових предметів, які в основному не міняють характеру інтер'єру хати.

Як ми вже зазначали, життя сім'ї зосереджувалося в основному біля печі та стола. У зв'язку з тим в різній народознавчій літературі дуже часто зустрічаємо розподіл кімнати на робочу або жіночу /біля печі/ та репрезентативну або чоловічу /біля стола/ частини. Це в основному торкається і нами досліджуваної області. Однак треба зауважити, що такий розподіл жилого приміщення не можна розуміти дослівно. Та ж влітку, наприклад, селянський житловий інтер'єр значно міняється, а зрозуміло, що із зміною суспільно-економічних, сімейних та житлових умов у переважній більшості випадків такий розподіл цілком зникає.

Діагональний принцип розміщення печі відносно стола належить до основних структур народного житлового будівництва і в ряді дальших європейських країн /держави Північної Європи, південнонімецькі області, Австрія, Швейцарія, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина та Румунія/. Однак найвиразніше він проявляється якраз в східноєвропейських областях.

Особлі чнапрямки розвитку народного житла

Вже починаючи ХХ ст., у зв'язку із поступовим зниканням курчих жител спостерігаємо в народному житлі певні зміни. Однією з вагомих причин цього процесу була еміграція нашого селянства в зарубіжні країни, зокрема в Сполучені Штати Америки. В згаданому періоді вертаються в села перші "американці", приносять із собою гроші та купують землю, що мало значний вплив на подальше розширення сільського населення. А це в свою чергу відбувається й на розвитку народного житла. Нові фінансові прибутки уможливають частині селянства модернізувати свої житла та споруджувати чові. Перші хати з комінами побудували власноруч емігранти, яких наслідують і даліші заможніші селяни. До масового зачеху курчих жител доходить в часі після 1918 року.

Період кінця ХІХ – початку ХХ ст. характеризується також підвищенням розвитку капіталізму в сільському господарстві. Часткове покращання соціально-економічного становища багатьох селян до значної міри відбулося й на цілкомвизначеному характері інтер'єру житла. Піднесення сільського господарства мало за наслідок початок розпаду спільного господарювання декількох сімей та ліквідацію їх житлової єдності.

Отже, тільки найбідніші або найконсервативніші верстви населення залишаються на дотеперішньому рівні сімейного побутування.

До радикальних прогресивних змін в традиційному народному житті доходить аж після II-ої світової війни.

Словацьчина, як відомо, аж до виникнення народно-демократичного ладу була передусім сільськогосподарською країною. Це там більше стосується північно-східної частини Словацьчини, заселеної українцями, де умови для розвитку землеробства були дуже мінімальними та де аж до 1945 року не було жодного більшого промислового заводу. Дана дійсність дуже виразно відбилася й на характері народного будівництва та побутової культури.

... Розвиток народної культури в предметній області аж до остаточного часу відбувався значно повільніше, ніж в інших областях чехословенської республіки. Це був також оди з наслідків соціально-економічного закабалення населення даної території в минулому. Отже, не диво, що у більшості українських сіл Східної Словацьчини аж до колективізації сільського господарства переважали такі житлові та господарські споруди, які були характерні для індивідуальної сільськогосподарської сім'ї в умовах економічно узагальненого капітального господарювання. Усі житлові та господарчі простори зосереджувалися на невеликій земельній ділянці під опільною стріхою або близько біля себе, що було обов'язково пов'язане з виробничою та житловою функцією в одностовбурному селянському господарстві. Ще на початку 50-х років більшість селянських хат у досліджуваній області, як і взагалі на Словацьчині, походила з другої половини XIX - початку XX ст. Переважна частина сільського населення, особливо його бідніші верстви жили, отже, в дерев'яних дводільних або трьохдільних житлах під солом'яною або гачтовою покрівлею.

... Процес змін у народній культурі щодо його характеру та внутрішніх закономірностей може проходити двома: прямолінійно або радикально. Це повністю стосується й розвитку народної будівництва східнословачьких українців після 1945 року, який пройшов двома основними етапами:

1. етапа поступових змін, яка тривала від закінчення війни аж до завершення колективізації в сільському господарстві;

2. етапа радикальних змін в народному будівництві, що розпочалася в часі завершення колективізації та триває аж до наших днів.

Характерним для сільського будівництва останнього періоду було витіснення сільськогосподарського виробництва не лише з внутрішніх просторів житлових будинків, але й з внутрішніх просторів села взагалі. Цей процес частково припинився після революційних подій 1989 року.

Поліпшення матеріального добробуту селян, підвищення їх освітнього та культурного рівня, вплив міської моди – це є основні визначальні фактори при формуванні післявоєнного сільського побуту. Чим далі, тим виразніше проявляється у його формуванні також вплив загальноосвітньої культури. В останньому часі дуже відчутний не лише процес стирання відмінностей між містом та селом, але й процес етнокультурного зближення.

Однак, треба висловити й декілька критичних зауважень щодо сучасного модерного будівництва, де ще в багатьох випадках опостерігаємо нерациональність, безформність, а навіть і відкидання чи черозуміння прогресивних традицій. По наших селах з'явилось безліч нових житлових будинків. Але багато з них виникло стихійно, хаотично, отже, мають дуже часто неестетичний вигляд, не дивлячись на те, що матеріал на їх побудову та прикрашення є дуже дорогим. Хоч чаше населення живе в непорівняно кращих матеріальних достатках, це ще не завжди проявляється й у його щоденному побутуванні.

Найновіші тенденції в урбаністиці та дальшому формуванні життєвого середовища яскраво насвідчують тому, що практичні та естетичні постулати традиційного народного будівництва знаходять свій відбиток і в проектах модерних жител. Зростають вимоги архітекторів і щодо поєднання архітектурного витвору з навколишньою природою, гармонічної забудови сіл та окремих вулиць, висоти будівель, форм даху і т.п. А це є ті ж самі вимоги, які були самозрозумілими й у традиційному народному будівництві.

В и с н о в к и

В обстежуваній області до останнього часу збереглося багато реліктових форм давнього житла та побуту, які, крім іншого, документують й основні етапи розвитку слов'янського житлобудівництва, зокрема карпатського, а також деякі сторічки інтеграційного процесу східнослов'янської та західнослов'янської культур.

Особливістю цієї області є те, що тут на порівняно чевалікій території збереглися майже усі відомі у слов'ян види буді-

вельних матеріалів та конструкцій, типи просторального членування житла, типи печей та самостійних огнищ, види меблів та інші визначні прикмети й компоненти народного житла.

Народне будівництво українців Пряшівщини належить між найвиразніші прояви матеріальної культури. Більшість досі збережених традиційних архітектурних пам'яток, які народ, виходячи з конкретних життєвих умов та власного досвіду, створив для житлових, господарчих, культових або інших потреб, свідчать про високий рівень технічної майстерності та естетичної культури наших предків.

Крім практичної доцільності народних споруд, яка була першорядною вигодою при їх виникненні, тут яскраво відбиті й почуття краси та гармонії з навколишнім середовищем. Поодинокі види та форми будівель виникають в залежності від цілізовитого способу селянського життя та загально-суспільної практики. Народні зодчі завжди виходили з конкретних соціально-економічних, природнокліматичних та культурно-суспільних умов.

Досліджуваній регіон, який розташований в словацько-польсько-українському прикордонні, є однією з найпоказовіших областей щодо проходження активного процесу етнічної взаємодії народних культур. На основі дотеперішніх вислідків вивчення міжетнічних відносин в народній житлово-побутовій культурі можна констатувати, що однотипне географічне середовище, в якому живуть українці, словаки та поляки, мало за наслідок те, що в їх народній житлово-побутовій культурі виявляємо багато спільних рис. Часто в контакті однієї культури з іншою виникали нові варіанти, які були симбіозом їх найрізноманітніших елементів.

Все-таки найстарші народні будівельні пам'ятки в досліджуваній області – багато їх ознак та компонентів /наприклад, печі без самостійного огнища, хати з боковим трактом комори, хати з сіньми-буфком, різні прибудови у формі причулків та деякі інші конструктивні особливості, а також столове покуття, поодинокі форми меблів і т.д./ – є яскравим доказом того, що культура цього народу має східнослов'янську та українську основу. Це вже скоріше привело деяких передових чеських та словацьких етнографів до того, що традиційний жилий дім вважали українським чи русинським варіантом східнослов'янського дому.

Досліджувану область щодо характеру житлово-побутової культури можна поділити на три головні зони:

1. Східна зона бойківсько-лемківської культури, яка розта-

шовача на території від словацько-української державної границі аж по Межилабірці та Красний Брід, а на півдні обмежується лінією Собранці-Сядча-Стропків;

2. центральна зона лемківської культури, яка бере початок в українських місцевостях верхів'я річки Лаборець та сягає аж по західну границю теперішнього Бардіївського округу;

3. західна зона лемківської культури, яка простягається від західної границі сучасного Бардіївського округу через українські села Старолабовнячини аж по найзахідніше розташовану Остурчу.

Границі між поодинокими зонами не є чітко вираженими, оскільки в окремих областях різні культурні елементи взаємно перелиналися.

Проаналізувавши усі основні типові ознаки народного житла, ми дійшли висновку, що в предметній області в кінці XIX століття – початком XX ст. домічували наступні локальні форми карпатського типу житла:

1. змішана бойківсько-лемківська форма житла;
2. лемківська форма житла;
3. західнолемківська форма житла;
4. горальська форма житла.

Ці форми та окремі їх варіанти в основному опіраються із проведеним вище зональним розподілом досліджуваного з'явлення. Підвечна контактна словацько-українська смуга характеризується взаємодією наведених поодиноких житлових форм з різними елементами словацької чи іншої народної культури.

Основні положення дисертації викладачі

в наступних працях:

1. Народна архітектура українців Східної Словаччини. Кошиці, 1976. – 132 с.
2. Народне житло українців Східної Словаччини. Пряшів, 1985. – 338 с.
3. 35 років Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1990. – 192 с.
4. Ideový projekt na vybudovanie národopisnej expozície v prírode pri MUK vo Svidníku. – Свидняк, 1974. – 80 с.
5. Ľudové staviteľ'stvo Ukrajincov na východnom Slovensku z hľadiska národopisnej muzeologie. Rigorozna práca. – FF UK v Bratislave, 1978. – 136 с.
6. Scenár stálej expozície Muzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. – Свидняк, 1989. – 235 с. /у співавт./

7. Жиле приміщення в народному будівництві північно-східної частини Сяншини в другій половині XIX та на початку XX ст. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику /далі НЗ МУК/, № 6. - Свидник, 1972, - с.119-163.
8. Охорона народної архітектури // Дружно вперед. - Пряшів, 1972, № 6.
9. Печі в народному житлі українців Східної Словаччини // Нове життя. - Пряшів, 1973, № 5.
10. Horizontálne členenie ľudového domu v slovensko-pol'skú-ukrajinskou pohranici na východnom Slovensku // Slovensky narodopis. - Bratislava, 1976, 2.- с. 290-304.
11. Народне будівництво українців Східної Словаччини // НЗ МУК, № 7. - Свидник, 1973. - с.387-481.
12. Пам'ятки народної архітектури будуть збережені // Нове життя. - Пряшів, 1975, № 57.
13. Просторальне планування та внутрішня характеристика народно-го житла в області Північно-Східної Словаччини // НЗ МУК, № 8. - Свидник, 1977. - с.119-161.
14. Kooperacja etnograficznej ekspozycji na wolnym powietrzu przy Muzeum Ukrainiskiej Kultury w Swidniku // Międzynarodowa konferencja skansenowska. Sanok 27. - 30. maj 1978. Referaty. - Sanok, 1978. - с. 153-165.
15. Народна будівельна культура в чехословацьких Карпатах // Дружно вперед. - Пряшів, 1978, 7. - с.10-11.
16. Старозинне село у модерному Свиднику // Дукля. - Пряшів, 1979, 1. - с.61-68.
17. Zmeny v ľudovom staviteľ'stve Ukrajincoov na východnom Slovensku // Narodopisne informacie. - Bratislava, 1979, с.2-3. - с. 195-201.
18. Традиційне народне житло в області Везхньої Цирохи // НЗ МУК, № 9/II. - Свидник, 1979, - с.59-96.
19. Принципи охорони пам'яток народного будівництва та їх аплікація у роботі Свидницького музею української культури // НЗ МУК, № 9/I. - Свидник, 1980. - с.445-492.
20. Ľudové obytné stavby v oblasti Hornej Cirochy // Etnografický výskum zatorovej oblasti Hornej Cirochy v okrese Nudelná. - Košice, 1980, - с. 45-61.
21. Súčasný stav narodopisného výskumu v Muzeu ukrajinskej kultury // Narodopisne informacie. - Bratislava, 1980, 3. - с.159-167.
22. Загальнодержавна етнографічна конференція у Свиднику // Дукля. - Пряшів, 1981, № 6.
23. Konferencia o interetnických vzťahoch v ľudovej architekture v kontaktovej zóne karpatskej časti Československa // Muzeum. - Bratislava, 1981, 3. - с. 77-80.
24. Tradičné obytné stavby Ukrajincoov na východnom Slovensku // Ľidova stavebná kultura v ceskoslovenských Karpatech a prílehlých územích. - Brno, 1981. - с. 298-316.

25. Ofen und Herd im Volkswohnsitz der Ukrainer in der Ostslowakei // Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus 31 (1-4). - Budapest, 1982. - с. 315-335.
26. Národopisná expozícia v prírode vo Svidníku // Slovenský národopis. - Bratislava, 1982, 2. - с. 379-384.
27. Про скансени на Україні // Дукля. - Пряшів, 1983, 3. - с. 70-74.
28. Múzea ľudovej architektúry na Ukrajine // Národopisné aktuality. Sĕbranica, 1983, 4. - с. 274-276.
29. Ohniskové zariadenia v ľudovom obydlí vo východoslovensko-ukrajinsko-pol'skej kontaktovej oblasti // Zborník Slovenského národného múzea, LXXVII., Etnografia, 24. - Bratislava, 1983. - с. 157-183.
30. Народна архітектура на Бурдіївщині // Народний календар - 1984. - Пряшів, 1983.
31. Ľudové staviteľstvo a bývanie // Horná Ćirocha. Vlastivedná monografia zatopovej oblasti. - Kosice, 1985. - с. 272-330.
32. Снятез про народну архітектуру // Нове життя. - Пряшів, 1985, с. 5.
33. Formy dvorov Ukrajincoв východného Slovenska // Národopisné informácie SAV. - Bratislava, 1985, 2. - с. 97-111.
34. Сільське будівництво на Свиднячині в XIX-XX ст. /традиції і сучасність/. - НЗ МУК, № 14. - Свидняк, 1986. - с. 261-315.
35. Ľudová architektúra v okrese Svidník // Sprievodca TOP. - Svidník, 1986. - с. 41-53.
36. A kutyatások jelenlegi állása és az Ukrán népi építészeti megörzöves Kelet-Szlovakiában // A III. Bekescsabai nemzetközi neprajzi nemzetisegkutató konferencia el. adasai. - Budapest - Bekescsaba, 1986. - с. 897-917.
37. Ľudove staviteľ'stvo a byvanie // Chránena krajinná oblasť Vihorlat. - Bratislava, 1987. - с. 118-135.
38. Основні меблі та їх призначення в народному житлі українців Східної Словаччини // НЗ МУК, № 13. - Свидняк, 1983. - с. 249-293.
39. Традиційні форми селянських дворів українців Східної Словаччини // НЗ МУК, № 15. - Свидняк, 1988. - с. 101-123.
40. Ľudové staviteľ'stvo a bývanie // Chránena krajinná oblasť Východne Karpaty. - Bratislava, 1988. - с. 137-148.
41. Národopisný výskum Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku // Zpravodaj koordinované site vedeckých informáci pro etnografie a folkloristiku. - Praha, 1988, 8. 6, sv. 7/1. - с. 56-70.
42. A prazasztház jellegzetes vonásai a Kárpátok ukránlakta feruletein // Népi építészeti a Kárpát-Medence esszakkoleti tersegeben. - Miskolc-Szentendre, 1989. - с. 145-163.
43. Charakterystyka pracy kulturalno-wychowawczej w skansenie Muzeum Ukrainskiej Kultury w Svidniku // Acta scansenologica, tom 5. - Sanok, 1989. - с. 51-62.

44. Ľudové staviteľstvo a bývanie v slovensko-poľsko-ukrajinskom pohranici // Etnologica slavica. • Bratislava /в друкy/.
45. Medzinárodná konferencia o Lemkoch // Český lid, 2. Praha 1991, с. 133-134.
46. Granice i główne cechy kultury Lemków w południowo-wschodniej Słowacji // Lemkowie, w historii i kulturze Karpat, część pierwsza. - Rzeszow 1992, с. 249-267.
47. Го проблематики типології культових споруд в області Північно-Східної Словаччини // Реферат, зачитаний на міжнародній конференції "Лемки в історії та культурі Карпат" - П. - Сянїк, 1992 /збірник у друкy/.
48. Дослідження та збереження пам'яток народної архітектури українців Пряшівщина // Доповідь зачитана на міжнародній конференції "Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя" - Івано-Франківськ, 1992 /в друкy/.
49. Українське народне будівництво у Східній Словаччині // Пам'ятки України. - Київ, 1992, № 1. - с.27-34.
50. Starostvánské tradície v ľudovom staviteľstve Rusínov-Ukrajincov východného Slovenska // Slavica Slovaca, 28, 1993 /в друкy/.

M. Souček

Підписано до друку 16.09.1993 Формат 60x84 1/16
Ум. друк. арк. 1.86 Обл. вид. арк. 2.0
Тираж 100. Зам. 668 1993 р. Безплатний

Поліграф. д-ція Ін-ту історії України АН України
Київ-1, Грушевського, 4

1152000

AB 29.013